

שוב אינו חוזר ומגיד'. ואמנם אם כבר נשבע – אינו נאמן לחזור ולהעיד משום שאין אדם משים עצמו רשע, לומר שכפר ונשבע לשקר.

ואולם משאר ראשונים נראה שמדובר שכפרו חוץ לבית דין ונשבעו בב"ד, אבל כפרו בבית דין אין מתחייבים על שבועתם שאין זו שבועת ממון, שהרי באותה שעה אינם כשרים לחזור ולהעיד מפני שכבר אמרו שאינם יודעים עדות ואין אדם חוזר ומעיד (ערמב"ן רשב"א וריטב"א. וכ"ה בר"ן בחדושיה).

וע' בשו"ת הריב"ש החדשות (יג; לא) שאמנם קודם שנשבעו חוזרים ומעידים, שאפשר ששכחו ועתה נזכרו, אבל אם נשבעו, היה להם לדייק בדבריהם, ואין לתלות בשכחה. וע"ע בתשובות יב יד; שו"ת הרא"ש נט, א ד"ה ומה שכתב; חדושי הרשב"א הריטב"א ותורא"ש להלן מו: וע' באורך בקצוה"ח כח סק"ח.

'השביע עליהן ה' פעמים חוץ לבית דין, ובאו לב"ד והודו – פטורין'. ולר' מאיר שמחייב אפילו מפי עצמו חוץ לבית-דין, כאשר נשבע חוץ לב"ד ובא לב"ד והודו – מחלוקת הראשונים; ר"י בן מגאש כתב שחייב (וכן צדד הריטב"א בתחילה). והרמב"ן פטר, שלא חייב ר"מ חוץ לב"ד אלא בשלא באו לב"ד, אבל באו והודו – פטור. וכן כתבו הרשב"א והר"ן.

– ואם תאמר כיצד נאמנים עתה להעיד, והלא בכך משימים עצמם רשעים לומר שנשבעו לשקר בתחילה? יש לומר כגון שאומרים שהיו שכוחים באותה שעה ונזכרו. או גם יש לומר שאעפ"י שאומרים בשקר נשבענו, אנו מחלקים דיבורם ומאמינים על העדות ולא מאמינים על רשעותם, שבשני ענינים 'פלגינן דיבורא' (עפ"י ריטב"א).

דף לב

'כגון שכפרו שניהם בתוך כדי דיבור, ותכ"ד כדיבור דמי' – וכיון שכן, יכול העד הראשון לחזור בו מיד הלכך העד השני מתחייב שהרי בשעה שכפר יכול היה הראשון לחזור בו מכפירתו (עפ"י תוס' בע"ב ד"ה אבל; ריטב"א כאן ועוד).

ויש מקום לפרש שגם אילו הראשון לא היה יכול לחזור בו – השני חייב, לפי שעדותו קשורה ומעורבת עם עדותו של הראשון, וכעדות אחת דמי (עפ"י רמב"ן בע"ב ותורא"ש לתירוץ אחד).

ובתורא"ש הוכיח שאכן הטעם האמתי הוא זה, ולא משום חזרת הראשון. ואולם בדברי הרמב"ן יש מקום לומר שטעם זה רק לפרש מדוע הוצרכו לתרי בני – על זה פרש דהוה אמינא שוהו הטעם, אך אליבא דאמת הטעם הוא משום חזרה. וכן מפורש בתורת חיים.

על שיעור זמן 'תוך כדי דיבור', ועל גדרו וטעמו של דין חזרה בתוכ"ד – ע' במובא בב"ק עג וב"ב קכט ונדרים פז.

'לימא בהא קמיפלגי, דמר סבר עד אחד כי אתא לשבועה הוא דקא אתא, ומר סבר ע"א כי אתא לממונא קא אתא'. יש מפרשים [דלא כרש"י וריטב"א], שודאי לא עלה על הדעת טעות גמורה זו שעד אחד מחייב ממון, אלא הכוונה לומר שנחשב עדות העד כעדות ממון, שהואיל וראוי להצטרף עם אחר לפיכך נחשב שבא על ענין ממון (ר"י בן מגאש; רשב"א. וע' אבי עזרי שבועות ח, ח).

'הכל מודים בעדי סוטה שפטור – בעדי קינוי, דהוה גורם דגורם'. יש מן הפוסקים שלמדו מכאן לענין שאר נזקין שאף על פי דקיימא לן כרבי מאיר לדון ולחייב דינא דגרמי – גורם דגורם פטור (בעל התרומות נא, ו; שו"ת מהר"ם ד"פ תתמד).

ואולם הרמב"ן (בקונטרס דינא דגרמי) חלק בתוקף על השוואה זו, שדוקא כאן שלא חייבה תורה אלא על שבועת עדות המחייבת ממון, לכך גורם דגורם כפירת דברים בעלמא היא, והרי זה כשאר עדויות גמורות שאין שם ממון. לא כן לענין נזקין, כגון הגורם לשרוף שטרות של חברו – חייב. 'ומי שדימה שני ענינים אלו וערבן – חייב משום כלאים'.

[כיוצא בזה חילק הרשב"א שאעפ"י שבנזקין קיי"ל לחייב בגורם, שגם זה נחשב כמזיק, כאן שצריך כפירת ממון פטור. [והריטב"א הוסיף שאפשר לחלק גם להפך, שכאן גורם לממון חייב ובנזקין פטור]. ועתוס' כתובות לד. ד"ה סבר לה, בחילוק הי"מ].

והש"ך (שפו סק"ג) נקט לעיקר לפטור גורם דגורם בנזקין. (כתב זאת לפי שיטתו שחייב דינא דגרמי – מדרבנן. ובקצות-החשן שם כתב שאפילו למ"ד דאורייתא – יש ללמוד מאותה השוואה שהשוו הפוסקים הנ"ל שפטור, שהרי גם כאן דין תורה הוא.)

(ע"ב) 'דהוה גברא דחטף נסכא... הוה ליה מחויב שבועה ואינו יכול לישבע, וכל המחויב שבועה ואינו יכול לישבע משלם...' נתבאר בב"ב לד.

מכאן משמע שהחוטף חייב לשלם בלא שבועת התובע, שאם התובע צריך שבועה היה העד פטור, שאומר: מי יאמר שהיה נשבע. [וכיוצא בזה כשאומר הנתבע 'איני יודע' – משלם בלא שבועה שכנגדו. ורק בחשוד הטילו שבועה על התובע, שאל"כ לא שבקת חיי לחשוד] (רשב"א מאירי ועוד). ואולם 'חרם' סתם יש, כמו שנוהגים הגאונים ז"ל ובכל הישיבות – כי מי יוכל למנוע מזה שלא יאמר ארור סתם על מי שגובה ממנו שלא כדין (ריטב"א).

'הכל מודים בעד מיתה שהוא פטור, דאמר לה לדידה ולא אמר להו לבית דין, דתנן האשה שאמרה מת בעלי – תנשא'. פירוש, בשעה שהשביעתו לא היתה נזקקת לעדותו שהרי גם בלעדיו היתה נאמנת, נמצא שבכפירתו לה לא הפסידה כלום.

ואולם לאחר שכבר נשבע שאינו יודע שבעלה מת – אין מתירים לה להנשא שהרי כל ידיעתה ממנו באה לה והרי הוא עצמו כופר ואומר שאינו יודע שהוא מת [ואולם רשאית לילך לבית דין אחר שאינם יודעים מהכחשת העד, ולומר שם 'מת בעלי'. עריטב"א] (רמב"ן ורא"ש וש"ר).

הוכיחו כן מסוגיא פ"ב דכתובות שב'עד מפי עד' נאמן העד הראשון כשסותר לשני שהרי הוא הבסיס לעדותו של השני. והגרעק"א תמה הלא גם ללא סברא זו לא תהא האשה נאמנת להתירה להנשא שהרי אפילו עד אחד דעלמא נאמן להכחיש. ועוד, אפילו בהתירוה כבר להנשא על סמך דבריה, נאמן עד כשר דעלמא כשמכחיש את האשה עצמה (כמוש"כ הפוסקים באה"ע יו, לח). ושמא י"ל שבאם התירוה להנשא שוב אין נאמן עד כשר להכחיש אלא כשאומר 'לא מת', אבל כאן היא אומרת שהוא אמר לה והוא מכחשה ואומר שלא אמר ואינו יודע לה עדות, אך גם לא מעיד שבעלה חי, וכיון שההכחשה אינו במיתה אלא בנידון אם העד אמר לה אם לא, הרי הוא בעל-דבר בנידון זה, וכשאר עד פסול שאינו נאמן להכחיש האשה אם התירוה להנשא. וצריך בירור.

– ומכאן מוכח שהאשה יכולה לומר 'מת בעלי' סתם, הגם שידיעתה על סמך עד אחד שאמר לה כן, ואין מזיקים אותה להביא את האומר לה (עפ"י רשב"א ועוד). ויש להסתפק כשאמרה 'עד אחד אמר לי

שמת בעלי' והעד מצוי, האם ב"ד חייבים לשאול את פי העד אם לאו. והיה נראה לומר שחייבים (עפ"י ריטב"א. ומ"מ מבואר מדבריו שאם סתמה אין צריכים לשאלה אם יודעת כן על פי עד ואיזהו. וכן היא מותרת לסתום הדברים ואינה צריכה לומר 'עד אמר לי').

'הכל מודים בעד מיתה שהוא חייב, דלא אמר לדידה ולא אמר להו לבית דין'. מכאן משמע שחוב שבועות העדות אמור גם כאשר התובע אינו יודע את המאורע ותובע את העד להעידנו באם יודע לו עדות – שהרי האשה אינה יודעת בעצמה אם מת בעלה אם לאו (רשב"א בשם מקצת מרבתינו הצרפתיים).

'השתא בזה אחר זה דתרוייהו קא כפרי אמר הראשון חייב והשני פטור, כפר אחד והודה אחד מיבעיא?'. לכאורה היה נראה שיש באופן זה שהשני הודה, חידוש מסוים שאין באופן ששניהם כפרו – שהרי יש מקום לכופר לטעון ולומר, מי יימר שהפסדתיך ממון, הלא גם לאחר שכפתי עדין הנתבע מחויב שבועה מחמת העד השני, ומי יימר דישתבע, שמא היה מודה לעד. קמ"ל שאין אומרים כן. ויש לומר, שלפי משמעות המשנה נראה שקודם האחד כפר ואח"כ השני הודה, ועל זה מקשה הלא בשעה שכפר אינו יודע אם העד השני יודה אם יכפור, הלכך לא עדיף זה מאילו היה השני גם כן כופר. ולכאורה יש לתרץ בזה קושית הקצוה"ח (רצ,ד) על דברי המרדכי שמתבאר מדבריו שכל כי האי גוונא אינו נחשב נוק ממון, דמי יימר דמשתבע ומיפטור. והקשה מכאן, שמכך שהראשון חייב משמע שאין זו סברא, אלא כפירת ממון גמורה היא? ולהאמור יש לומר שדוקא כאן שבשעת כפירתו אין ידוע אם יהיה עד נוסף שיעיד ויחייב שבועה, לכך נחשבת כפירת ממון גמורה. ואדרבה, יש סימוכין לשיטת המרדכי מעצם קושית הגמרא, שאם נאמר שאין אומרים סברת 'מי יימר דמישתבע' באופן זה, מאי פריך הלא יש בדבר משום חידוש שאין באופן ששניהם כופרים, כנוכר.

אלא שלפי"ז יצא שאם הודה אחד ואחר כך השני כפר – פטור, שיכול לטעון 'מי יימר', וזו לא שמענו. וברמב"ם (שבועות י,ד) מפורש שאין חילוק בדבר, אך י"ל שכן ס"ל להמרדכי. עכ"פ קושית הקצות ממשנה ערוכה לכאורה יש לישב כנ"ל. וצ"ע. ויש להעיר שסברא זו, שמא העד השני גם הוא יכפור ולא יחייב – אינה אלא בעד אחד, אבל אם מזומנים שני עדים להעיד מבואר בגמרא בסמוך שהראשונים פטורים – כי שם הראשונים מיותרים לגמרי ואומרים מדוע הם עדיפים ממנו, שיעידו הם ולא אנו, אבל עד שכופר ונשאר עוד עד אחד, כיון שבמניעתו בטל חיוב הממון, ואף השבועה מוטלת בספק, שמא גם השני יכפור – לכן חייב. ושיטת הריטב"א שלהלכה (דקיי"ל כריו"ח להלן לו.) הראשונים חייבים הגם שיש עדים כשרים אחרים. ומשמע מדבריו לכאורה שאין חילוק אם מזומנים לפנינו אם לאו.

*

והוא עד – אלו ישראל, שנאמר (ישעיה מג): ואתם עדי נאום ה' ואני א-ל; –

או ראה – 'אתה הִרְאָתָ לְדַעַת' (דברים ד); –

או ידע – 'יודעת היום והשבת אל לבבך כי ה' הוא האלקים בשמים ממעל' וגו' (שם); –

אם לוא יגיד ונשא עונו – אם לא תגידו אלהותי לאומות העולם, הריני פורע מכם! (ויקרא רבה ו). הנה בני ישראל הוצרכו כפרה על השוגג מה שלא היה כן בבני נח; והטעם, כי ישראל נבראו להעיד על הבורא יתברך, ואי אפשר לברר העדות כשיש איזה פגם בהם, ואפילו חטא בשוגג עושה פגם בנפש. ולכן אי אפשר לאדם מישראל לעשות שליחותו בגלל הפגם הזה, ו'אם לא יגיד – ונשא עונו'. כי כל הבריאה על זה היתה. ונקרא 'עוון' לשון מזיד, אף שבא ע"י השוגג – לכן צריכים לשוב על השוגג שיהיו שוב כשרים לעדות (עפ"י שפת אמת ויקרא).